

پژوهش کیفی (بنیادهای عملی و نظری)

www.ketab.ir

نویسنده

دکتر علی دلاور

«استاد ممتاز دانشگاه علامه طباطبائی»

ویراستاری: گروه علمی رشد

تهران - ۱۴۰۳

سخنی با شما مدرس محترم و دانشجوی عزیز

چندی است که شاهد کاهش شمارگان کتاب، به ویژه کتاب‌های دانشگاهی، هستیم. تکثیر و کپی‌ها و پی‌دی‌اف‌های غیرمجاز از کتاب‌ها در محیط دانشگاه به این معضل دامن می‌زند.

شما مدرس محترم ممکن است صرفاً به خاطر کمک به دانشجویان و صرفه‌جویی در هزینه تهیه کتاب، به آنها توصیه کنید که به جای خرید کتاب، از کپی بخش‌هایی از آن استفاده کنند. شما دانشجوی عزیز ممکن است بپندشید که با کپی از روی کتاب، هزینه‌ای کمتر برای تهیه آن پرداخت کرده‌اید (هرچند که غالباً چنین نیست). اما حاصل این اعمال خلاف قانون چیزی جز بی‌رغبتی به تلاش فرهنگی و ارائه دستاوردهای جدید در عرصه علم نیست.

با ترویج استفاده از کپی‌ها و پی‌دی‌اف‌های غیرمجاز که بدون رضایت نویسنده و مترجم و ناشر تهیه می‌شود:

- موجب ترک فعالیت‌های علمی و فرهنگی، بی‌انگیزگی در این امور خطیر و بروز مشکلات و خسارت‌های جبران‌ناپذیر به قشر فرهنگی جامعه نشویم.
- باعث ورشکستگی ناشر و به دنبال آن بیکاری قشر عظیمی از کارکنان این عرصه از ناشر گرفته تا حروفچین و طراح و صحافی نشویم.
- افرادی غالباً ناآگاه و به ندرت معذور به اعمال نامشروع و خلاف قانون تشویق نکنیم و خود آنها و خانواده‌هایشان را دچار عواقب کسب دروغ و اوراق از راه حرام و تعدی به حقوق دیگران نسازیم.
- بیایید به آینده میهنمان و فرزندانمان ببیندیشیم. بیایید آینده علم و دانش در کشور عزیزمان که زمانی مهد علم و ادب بود بیشتر بها دهیم.

سرشناسه: دلاور، علی، ۱۳۲۰.

عنوان و نام پدیدآور: پژوهش کیفی (بنیادهای عملی و نظری)/ نویسنده علی دلاور؛ ویراستاری گروه علمی رشد.

مشخصات نشر: تهران: انتشارات رشد، ۱۴۰۳. مشخصات ظاهری: ۶۱۶ ص. مصور جدول.

شابک: ۳ - ۲۳۱ - ۳۵۱ - ۶۰۰ - ۹۷۸ وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: تحقیق کیفی - روش‌شناسی (Qualitative research - Methodology)

موضوع: تحقیق - روش‌شناسی (Research - Methodology)

رده بندی کنگره: H۶۲ رده بندی دیویی: ۰۰۱/۴۲ شماره کتابشناسی ملی: ۹۷۱۴۲۱۷

حق چاپ محفوظ است.

پژوهش کیفی (بنیادهای عملی و نظری)

نویسنده: دکتر علی دلاور
چاپ اول: پاییز ۱۴۰۳ - شمارگان: ۱۰۰ نسخه - چاپ و صحافی: آرمانسا

© کلیه حقوق چاپ و نشر این اثر برای ناشر محفوظ است.

هرگونه استفاده تجاری و تکثیر و انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه‌ای از جمله زیراکس، فتوکپی، کتاب الکترونیکی و پی‌دی‌اف، کتاب صوتی، انتشار در سایت‌ها و فضای مجازی، و ضبط و ذخیره در سیستم‌های بازیابی و پخش آن بدون دریافت مجوز قبلی و کتبی از ناشر ممنوع و قابل پیگرد قانونی است. اشاره به مطالب کتاب یا نقل بخش‌هایی از آن برای نقد و بررسی در رسانه‌های چاپی و الکترونیکی و رادیو و تلویزیون با ذکر منبع، بلامانع است.

قیمت:

انتشارات روش

مرکز نشر و پخش کتاب‌های روان‌شناسی و تربیتی

ساختمان مرکزی: خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه خیابان شهدای ژاندارمری،
شماره ۴۱ - تلفن ۶۶۴۰۴۴۰۶

فروشگاه: میدان انقلاب، روبروی سینما بهمن خیابان شهید منیری جاوید،
شماره ۲ - تلفن: ۶۶۴۹۸۳۸۶ - ۶۶۴۹۷۱۸۱ - ۶۶۴۱۰۲۶۲

www.roshdpress.ir

تهران - ۱۴۰۳

تقدیم به
همه کسانی که به من یادگرفتن را آموختند.

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۵
فصل اول: پژوهش کیفی.....	۱۹
۱. هستی‌شناسی.....	۲۳
۲. معرفت‌شناسی.....	۲۴
۳. روش‌شناسی.....	۲۵
پارادایم.....	۲۶
۱. اثبات‌گرایی.....	۲۸
۲. نظریه انتقادی.....	۳۰
۳. ساختارگرایی.....	۳۲
۴. رئالیسم.....	۳۳
دیدگاه‌ها، فرایند و ویژگی‌های پژوهش کیفی.....	۳۴
مراحل پژوهش کیفی.....	۴۴
تاریخچه پژوهش کیفی.....	۴۷
طرح در پژوهش کیفی.....	۵۱
طرح کاری.....	۵۱

۵۲.....	فرضیه کاری
۵۲.....	جمع آوری اطلاعات
۵۵.....	مثلث سازی
۵۶.....	تعمیم در پژوهش کیفی
۵۶.....	محاسن و معایب تحقیقات کیفی
۵۹.....	فصل دوم: مدل های مفهومی: ویژگی ها، ساختارها، عملکردها و کاربردها
۵۹.....	مقدمه
۶۳.....	نظریه و مدل های مفهومی
۷۱.....	ساخت مدل مفهومی
۷۵.....	فصل سوم: راهبردها و روش های مشاهده
۷۶.....	معرفت عامیانه در مورد مشاهده انسان
۷۸.....	ارزش مشاهده های مستقیم
۸۱.....	انتخاب مشاهده کننده
۸۶.....	تغییرات در طی مشاهده
۸۸.....	اجرای مشاهده
۸۹.....	تحلیل یافته های مشاهده
۹۱.....	فعالیت های اجرایی برنامه ریزی شده و ارتباط آنها
۹۲.....	تعاملات غیررسمی و فعالیت های برنامه ریزی نشده
۹۲.....	مشاهده های رفتاری
۹۲.....	مشکلات مشاهده رفتار
۹۷.....	فصل چهارم: مصاحبه کیفی
۹۷.....	آن سوی مرز مشاهده خاموش
۹۸.....	مصاحبه دقیق و ماهرانه
۹۹.....	تنوع در مصاحبه های کیفی
۱۰۶.....	روش های ترکیبی (ترکیب روش راهنمای مصاحبه با مصاحبه باز پاسخ استاندارد شده)
۱۰۶.....	خلاصه ای از راهبرد مصاحبه
۱۰۸.....	انواع پرسش
۱۱۳.....	مفهوم سازی یا واژه آرایی
۱۲۱.....	حساسیت به زبان محلی
۱۳۴.....	مدیریت جمع آوری داده ها
۱۴۴.....	مصاحبه های گروه کانونی

۱۴۷	فصل پنجم: گروه‌های کانونی
۱۴۷	مقدمه
۱۴۸	تعریف گروه کانونی
۱۴۹	مزایا و معایب گروه‌های کانونی
۱۶۲	تشکیل گروه‌های کانونی
۱۶۵	اندازه گروه کانونی
۱۶۶	وسایل و منابع مورد نیاز برای اجرای گروه کانونی
۱۶۹	انتخاب شرکت‌کنندگان
۱۶۹	انتخاب یا عضوگیری شرکت‌کنندگان
۱۶۹	نمونه‌گیری
۱۸۰	مدیریت
۱۸۴	استفاده از مدیر حرفه‌ای
۱۸۶	اصول کلی نوشتن پرسش‌ها
۱۸۸	پرسش‌های گروه کانونی
۱۸۹	توسعه پرسش‌های در جریان
۱۹۳	مراحل اجرای گروه کانونی
۲۰۱	مزایا و محدودیت‌های گروه کانونی
۲۰۵	فصل ششم: روش دلفی
۲۰۶	تعریف دلفی
۲۰۸	تاریخچه دلفی
۲۱۰	کاربرد دلفی
۲۱۱	انواع دلفی
۲۱۴	سازمان‌دهی فرایند دلفی
۲۱۵	موضوع مورد پژوهش چگونه تنظیم می‌شود؟
۲۱۸	روش‌های تحلیل داده‌ها
۲۳۵	پایایی و اعتبار
۲۳۸	نقاط قوت روش دلفی
۲۴۱	فصل هفتم: پژوهش تاریخی
۲۴۴	ماهیت پژوهش تاریخی
۲۴۵	اهداف پژوهش تاریخی
۲۴۷	تاریخچه زندگی و پژوهش تاریخی

۲۴۸	اهمیت و ضرورت پژوهش تاریخی
۲۴۹	ویژگی‌های پدیده‌های تاریخی
۲۵۱	تاریخ شفاهی
۲۵۲	اصول اساسی در اجرای پژوهش‌های تاریخی
۲۵۵	آیا روش تاریخی علمی است؟
۲۵۷	تبیین و تعمیم در پژوهش تاریخی
۲۵۹	منابع در پژوهش تاریخی
۲۶۱	مراحل اجرای پژوهش تاریخی
۲۶۳	اعتبار بیرونی
۲۶۴	اعتبار درونی
۲۶۸	ده شیوه پیشنهادی برای تهیه و تدوین گزارش‌های تاریخی
۲۷۱	پژوهش تاریخی و علم
۲۷۱	خلاصه
۲۷۳	فصل هشتم: رویکرد تاریخی تطبیقی
۲۷۴	تاریخچه‌ای از پژوهش تاریخی تطبیقی
۲۷۵	تناسب پرسش‌های پژوهشی برای پژوهش تاریخی - تطبیقی
۲۷۷	منطق پژوهش تاریخی - تطبیقی و پژوهش‌های تاریخی
۲۸۰	مناظره‌ای روشن‌گرانه
۲۸۱	منطق پژوهش تاریخی - تطبیقی و پژوهش تفسیری
۲۸۲	ویژگی‌های منحصربه‌فرد پژوهش تاریخی - تطبیقی
۲۸۳	مراحل پژوهش تاریخی - تطبیقی
۲۸۶	اطلاعات و شواهد در متون تاریخی
۲۸۹	داستان در تاریخ
۲۹۱	پژوهش با منابع اولیه
۲۹۲	انواع پژوهش تاریخی - تطبیقی
۲۹۳	منابع موجود اطلاعات کیفی
۲۹۴	پژوهش چندقومی
۲۹۹	ملاحظات اخلاقی
۳۰۰	نتیجه‌گیری و جمع‌بندی
۳۰۱	فصل نهم: رویکرد قوم‌شناسی
۳۰۲	صنعتی شدن و شکل‌گیری علوم اجتماعی

۳۰۳	پژوهش‌های میدانی اولیه
۳۰۳	موضوعات مردم‌شناسی
۳۰۹	فعالیت قوم‌نگاران امروزی (مدرن)
۳۱۱	روش‌شناسی قومی
۳۱۲	روش‌شناسی کردارشناسی
۳۱۳	کردارشناسی و مشاهده ساده
۳۱۵	قوم‌نگاری در پژوهش مدیریت عمومی
۳۱۷	مطالعات شهرنشینی
۳۱۸	مطالعات فقر شهری
۳۱۹	پژوهش درباره مسائل شهرسازی
۳۲۰	پژوهش راجع به فرهنگ سازمان‌های عمومی
۳۲۳	فصل دهم: رویکرد مطالعات موردی
۳۲۳	ماهیت مطالعات موردی
۳۲۶	مطالعه موردی فردی
۳۲۶	استفاده از داده‌های مصاحبه
۳۲۷	استفاده از مدارک شخصی
۳۲۸	انواع طرح مطالعه موردی
۳۲۹	مزیت علمی مطالعات موردی
۳۳۰	مطالعه موردی سازمان‌ها
۳۳۱	مطالعه موردی جماعت‌ها
۳۳۲	پژوهش با استفاده از رویکرد مطالعه موردی
۳۳۲	مطالعه موردی چه زمانی مناسب است؟
۳۳۳	اهداف مطالعات موردی
۳۳۳	طراحی مطالعات موردی
۳۳۴	طرح‌های مطالعه تک‌موردی
۳۳۵	مراحل روش مطالعه موردی
۳۴۰	قواعد راهنمای انجام دادن پژوهش موردی
۳۴۳	فصل یازدهم: رویکرد نظریه وابسته به زمینه
۳۴۴	نقطه‌های آغازین نظریه وابسته به زمینه
۳۴۷	اهمیت کدگذاری و دسته‌بندی
۳۵۰	اقدامات کلیدی

۳۵۱	هفت گام اساسی در اجرای رویکرد نظریه وابسته به زمینه
۳۵۸	پژوهش‌های نظریه وابسته به زمینه در مقام عمل
۳۵۹	نظریه وابسته به زمینه و سیاست عمومی
۳۶۰	خلاصه
۳۶۳	فصل دوازدهم: تحلیل متون، اسناد و ابزارهای دیگر
۳۶۵	تحلیل متون به‌منزله داده
۳۶۶	انجام دادن فراتحلیل از مطالب متن
۳۶۶	بازنگری‌های روایتی
۳۶۷	بازنگری‌های سیستماتیک و فراتحلیل
۳۶۸	فراتحلیل در بسیاری از زمینه‌های پژوهش استفاده می‌شود
۳۶۹	فراتحلیل همچون بخشی از فرایند پژوهش
۳۷۰	مزایا و معایب فراتحلیل
۳۷۱	شیوه انجام فراتحلیل
۳۷۷	پژوهش با استفاده از داده‌های بایگانی‌شده
۳۷۸	فعالیت‌های آرشیوی
۳۷۹	آرشیو متفرقه و خصوصی
۳۸۰	احتیاط در رابطه با آرشیوها
۳۸۰	آرشیوهای غیربافتی: اثرات فیزیکی
۳۸۱	فصل سیزدهم: تحلیل محتوا
۳۸۱	مقدمه
۳۸۲	عناصر ارتباطی
۳۸۳	تاریخچه
۳۸۴	تعریف تحلیل محتوا
۳۸۶	مراحل تحلیل محتوا
۳۹۵	واحدها و طبقه‌بندی‌ها
۳۹۵	طبقات و مقوله‌ها
۳۹۶	تعیین جامعه آماری و نحوه نمونه‌گیری
۴۰۱	آموزش کدگذاران و محاسبه ضریب پایایی
۴۰۱	کاربرد کمی کامپیوتر
۴۰۳	نقاط ضعف و قوت فرایند تحلیل محتوا

فصل چهاردهم: تحلیل مضمون	۴۰۵
تاریخچه و پیشینه نظری	۴۰۶
طراحی پرسش	۴۱۰
جمع‌آوری داده‌ها	۴۱۱
مراحل اجرا	۴۱۳
نتیجه‌گیری	۴۲۲
فصل پانزدهم: روایت پژوهی	۴۲۳
مقدمه	۴۲۳
تعریف روایت	۴۲۴
کارکرد روایت	۴۲۶
هویت روایت	۴۲۶
ابعاد اجتماعی روایات	۴۲۷
نقش روش‌های روایت در علوم اجتماعی	۴۲۷
رسانه‌ها و روایت	۴۲۸
روایت پژوهی	۴۲۸
کاربرد روایت پژوهی	۴۳۲
ویژگی‌های روایت پژوهی	۴۳۳
داستان چیست؟	۴۳۴
داستان به مثابه ژانر	۴۳۵
تفاوت بین روایت پژوهی و تحلیل مضمون	۴۳۶
تدوین پرسش و طراحی پژوهش	۴۳۷
راهنمای مصاحبه نمونه	۴۳۸
روایت به مثابه روش	۴۳۹
تحلیل روایت پژوهی	۴۴۱
نقش خواننده	۴۴۳
مضمون (محتوا) و ساختار روایت	۴۴۳
رابطه داستان با متن	۴۴۸
خلاصه	۴۵۱
فصل شانزدهم: پدیدارشناسی	۴۵۳
پدیدارشناسی چیست؟	۴۵۳
روش اجرای پدیدارشناسی	۴۵۵

چند نکته	۴۵۸
تفاوت بین پدیدارشناسی توصیفی و تفسیری	۴۵۹
شبهات بین پدیدارشناسی و نظریه داده‌بنیاد (یا رویکرد وابسته به زمینه)	۴۶۰
تحلیل پدیدارشناختی تفسیری	۴۶۱
تدوین پرسش پژوهشی و تصمیم‌گیری در مورد نمونه	۴۶۳
نمونه‌ای از پرسش‌های پدیدارشناختی تفسیری	۴۶۳
جمع‌آوری داده‌ها	۴۶۵
مراحل روش تحلیل پدیدارشناسی تفسیری	۴۶۹
فصل هفدهم: تحلیل گفتمان	۴۷۳
تحلیل گفتمان	۴۷۵
تعریف تحلیل گفتمان	۴۷۶
مفروضه‌های تحلیل گفتمان	۴۷۸
زبان و تحلیل گفتمان	۴۷۸
تجزیه و تحلیل گفتمان به مثابه نظریه و روش	۴۸۰
اهداف تحلیل گفتمان	۴۸۱
مقایسه تحلیل گفتمان با سایر روش‌های تحلیل متن	۴۸۱
رویکردهای تحلیل گفتمان	۴۸۲
تحلیل گفتمان توصیفی	۴۸۳
تحلیل گفتمان انتقادی	۴۸۳
اصول و مؤلفه‌های تحلیل گفتمان انتقادی	۴۸۵
واقعیت‌های ساخته‌شده به وسیله زبان	۴۸۵
معانی جایگزین‌شده و دنیای تصور شده به مثابه ابزار پژوهش	۴۹۲
تحلیل گفتمان «ایده‌آل»	۴۹۲
چند نکته مهم درباره گفتمان‌ها	۴۹۴
نسخه‌برداری	۴۹۵
اعتبار	۴۹۵
مراحل تحلیل گفتمان	۴۹۷
فصل هجدهم: تحلیل گفتمان در روان‌شناسی	۵۰۹
روان‌شناسی گفتمانی	۵۱۰
تحلیل گفتمان فوکویی	۵۱۸

۵۲۳	فصل نوزدهم: نشانه‌شناسی
۵۲۳	مقدمه
۵۲۴	چرا نشانه‌شناسی مطالعه می‌شود؟
۵۳۳	فصل بیستم: هرمنوتیک
۵۳۴	اصول هرمنوتیک
۵۳۴	معنا و تأکید در هرمنوتیک
۵۳۵	هرمنوتیک به‌منزله علمی جدید
۵۳۵	هرمنوتیک و استراتژی‌های هرمنوتیک
۵۳۶	چرخه هرمنوتیک
۵۳۹	روش‌شناسی هرمنوتیک
۵۴۹	فصل بیست‌ویکم: تحلیل داده‌های کیفی
۵۴۹	مقدمه
۵۴۹	تجزیه و تحلیل داده‌ها
۵۵۰	داده کیفی چیست؟
۵۵۲	مؤلفه‌های تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی
۵۵۳	رتبه‌بندی داده‌های کیفی
۵۵۷	تحلیل کامپیوتری داده‌های کیفی
۵۵۸	نرم‌افزارهای کامپیوتری تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی
۵۵۹	ویژگی‌های خاص برخی از نرم‌افزارهای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی
۵۶۳	فصل بیست‌ودوم: اعتبار و پایایی در پژوهش کیفی
۵۶۳	مقدمه
۵۶۴	تنش بین پژوهش کیفی و کمی
۵۶۵	تعریف اعتبار
۵۷۳	فصل بیست‌وسوم: نمونه‌گیری در پژوهش کیفی
۵۷۶	انواع نمونه‌گیری بر اساس قانون احتمالات
۵۹۳	منابع فارسی
۵۹۷	منابع انگلیسی

پیشگفتار

پژوهش کیفی یعنی جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌های غیر عددی (مانند متن، فیلم یا صوت) برای درک مفاهیم، نظرات یا تجربیات. از این رویکرد می‌توان برای به دست آوردن بینشی عمیق در مورد یک موضوع یا رسیدن به ایده‌های جدید درباره یک پدیده استفاده کرد. پژوهش‌های کیفی برای درک نحوه تجربه مردم از جهان به کار برده می‌شود. رویکردهای فراوان کیفی، شیوه‌های باز و انعطاف‌پذیری هستند که هدفشان جمع‌آوری داده‌ها به کمک ارتباطات باز و محاوره‌ای و هنگام تفسیر همین داده‌ها، تمرکز بر حفظ معنای غنی آن‌هاست. به عبارتی این روش بر «چرایی» تأکید دارد نه چگونگی.

در جامعه پژوهشی و دانشگاهی ما کتاب‌های کمی درباره انواع رویکردهای کیفی وجود دارد. در کتاب‌های تألیف و ترجمه شده موجود کمتر به چگونگی اجرای پژوهش‌های کیفی پرداخته شده است. همچنان ناهماهنگی‌هایی در ادبیات مربوط به این رویکردها در جامعه دانشگاهی مشهود است. از این‌رو، به منظور پر کردن این خلأ، مؤلف بر آن شد تا به تألیف کتابی با این گستردگی اقدام کند. رویکردهای مطرح شده در این کتاب بر روش‌های نوآورانه جمع‌آوری و تحلیل داده‌های کیفی متمرکز است. سال‌ها روش‌شناسان تلاش کرده‌اند تا

همان طور که دربارهٔ طبیعت می‌اندیشند و بررسی می‌کنند دربارهٔ اجتماع هم بیندیشند و بررسی نمایند. مبانی نظری این مطلب را در فصل اول مطالعه خواهیم کرد.

این کتاب برای دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری، به‌ویژه برای پژوهشگران علاقه‌مند به رویکردهای کیفی و استادان راهنمای پایان‌نامه‌های دانشجویی نوشته شده است. هدف از نوشتن این کتاب آشناسازی دانشجویان با مبانی نظری و عملی پژوهش‌های کیفی است. تلاش شده است در فصل اول، هرم پژوهشی متشکل از پارادایم‌ها، روش‌ها و ابزار مورد استفاده برای جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل داده توضیح داده شود. در این کتاب توجه خاصی به فرایند ساخت مدل مفهومی شده است. اصل مفهوم روش‌شناسی با نگاه به روش‌شناسی پژوهش و روش مداخله، در فصل دوم به تفصیل بیان شده است. موضوعات جمع‌آوری اطلاعات کیفی، مشاهده و مصاحبه با بهره‌گیری از اندوخته‌های پاتن در فصل‌های سوم و چهارم به‌دقت بررسی شده‌اند. مصاحبه، یکی از رویکردهای پژوهش کیفی است که به شیوه‌های گوناگونی انجام می‌شود. اصول و مهارت‌های ضروری در تشکیل گروه‌های متمرکز یا کانوپی در فصل پنجم بحث شده است.

ارزیابی روش‌ها و مکانیزم‌هایی که برای جمع‌آوری و صحیح ما را از واقعیت تضمین می‌کند یک هدف بسیار مهم است. روش‌های رده‌بندی شده تحت عنوان دلفی در فصل ششم به بحث گذاشته خواهد شد.

در فصل هفتم روش‌های تاریخی و در فصل هشتم روش‌های تاریخی - تطبیقی به‌منزله رویکردهایی که به‌صورت گسترده در پژوهش‌های مربوط به تغییرات اجتماعی، جامعه‌شناسی سیاسی، نهضت‌های اجتماعی و قشربندی اجتماعی استفاده می‌شوند مطرح شده‌اند. گرچه تاکنون در کشورها در قلمرو پژوهش‌های اجتماعی بیشتر به زندگی اجتماعی رایج توجه شده است؛ اما مطالعات تاریخی - تطبیقی نیز در سال‌های اخیر متداول‌تر شده است. همچنین، مسائل دیگری نیز دربارهٔ فرهنگ‌ها و جوامع ناشناخته مطرح شده است. جامعه‌شناسان و مردم‌شناسان با یک فرایند آزمون و خطا، راهی برای انجام پژوهش‌ها به‌دست آورده‌اند که به آنان اجازه می‌دهد اهداف پژوهش خود را در هر نوع محیط اجتماعی و فرهنگی تحقق بخشند. نام این روش، قوم‌شناسی است. در فصل نهم به این رویکرد می‌پردازیم.

جمع‌آوری نظام‌مند اطلاعات کافی در مورد یک شخص، نشست اجتماعی، رویداد یا گروه مشخص، به‌نحوی که پژوهشگر بتواند به‌طور مؤثر چگونگی عملکرد یا کارکرد پدیده‌ای

را درک کند بسیار ضروری است. این کار مستلزم استفاده از یک رویکرد روش شناختی است که برخوردار از مقیاس‌های گوناگون جمع‌آوری اطلاعات باشد. این رویکرد مطالعه موردی نامیده می‌شود. رویکرد فوق بر پیوستاری قرار دارد که از مطالعات زمینه‌ای عمومی آغاز می‌شود و تا مصاحبه با یک شخص یا گروه ادامه دارد. مطالعه موردی، یکی از کاربردی‌ترین رویکردهای کیفی است که در فصل دهم به آن می‌پردازیم.

پژوهش درباره رفتار در وضعیت طبیعی، دستیابی به فهمی عمیق درباره پدیده مورد مطالعه و انعطاف‌پذیر بودن پژوهش، از جمله امتیازهای پژوهش کیفی در مقایسه با پژوهش کمی است. این ویژگی به یاری نظریه وابسته به زمینه بیان شده است. نظریه وابسته به زمینه بسیار موفقیت‌آمیز و نظام‌مند در فرهنگ‌های متفاوت مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. این واقعیت که این رویکرد به راحتی به بسیاری از نظام‌های متفاوت و موضوع‌های پژوهشی قابل تعمیم است، به‌طور روزافزونی پذیرفته شده است. مراحل اجرای این رویکرد با عنایت به توانایی آن در شکل‌دهی به تدوین نظریه، در فصل یازدهم مطرح شده است.

در پژوهش‌های کیفی داده‌های پژوهشی بیشتر عبارت‌اند از: مفاهیم، کلام، نوشته‌ها و فرهنگ مرتبط با افراد و عملکرد آن‌ها. می‌توان موضوعی را که پیامی از این دست منتقل می‌کند مورد بررسی و پژوهش قرار داد. در این رویکرد جامع به هر نوع پیامی که به شکل‌هایی مانند، متون، ابزار فرهنگی، زبان بدن و انواع ارتباطات نوشتاری و غیرنوشتاری، بایگانی‌ها، اسناد، علائم و نمادها انتقال می‌یابد بحث می‌شود. تمام روش‌های شناخته شده که به‌منظور دستیابی به کارکردهای یاد شده با عنوان‌های تحلیل اسناد (فصل دوازدهم)، تحلیل محتوا (فصل سیزدهم)، تحلیل مضمون (فصل چهاردهم)، روایت‌پژوهی (فصل پانزدهم)، پدیدارشناسی (فصل شانزدهم)، تحلیل گفتمان (فصل هفدهم و هجدهم)، نشانه‌شناسی (فصل نوزدهم) و هرمنوتیک (فصل بیستم) شناخته شده‌اند که هر یک، با توجه به یک نظام روش‌شناختی به‌نحوی مفید و قابل استفاده ارائه شده‌اند.

استقبال جوامع علمی از پژوهش کیفی باعث شده بحث‌های قابل توجهی در حوزه معرفت‌شناختی از دیدگاه کمی شکل بگیرد. از طرف دیگر اشکال‌ها و تردیدهایی از لحاظ روش‌شناختی شکل گرفته است که به‌نوبه خود باعث طرح تردیدهایی در مورد اعتبار و پایایی پژوهش‌های کیفی شده است. به مسائل مربوط به تحلیل داده‌های کیفی در فصل بیست‌ویکم توجه شده است. همچنین در فصل بیست‌ودوم به موضوع نمونه‌گیری در پژوهش کیفی پرداخته‌ام. صرف‌نظر از مسائل مربوط به اعتبار و پایایی، عامل دیگری که

پژوهشگر کیفی را به شدت به چالش می کشد مسائل اخلاقی است. رفتار اخلاقی مجموعه‌ای از اصول، قواعد یا معیارهای حاکم بر رفتار پژوهشگر است. منشور اخلاق پژوهشی به صورت عام و الزام‌هایی که پژوهشگران باید به آن وفادار باشند در فصل بیست و سوم بحث و بررسی شده است.

در این کتاب تلاش شده است جامع‌ترین رویکردهای کیفی که امروزه در مجامع علمی و آکادمیک مطرح هستند ارائه شوند. برای مطالعه و یادگیری مطالب این کتاب داشتن دانش یا تجربه‌ای از پیش الزامی نیست.

هدف اصلی من آن است که به پژوهشگران کم‌تجربه در مورد روش‌های جمع‌آوری، سازمان‌دهی و درک داده‌های کیفی آموزش دهم. در عین حال بر اهمیت اخلاق در پژوهش‌ها و وقت گذاشتن برای طراحی و تفکر مناسب در هر تلاش پژوهشی تأکید می‌کنم. مطالب تهیه‌شده در این کتاب، به پژوهشگران تازه‌کار چگونگی طراحی، جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی و سپس ارائه آن به جامعه علمی را نشان می‌دهد.

در تدوین این کتاب سعی کردم استنباطات مرسوم چاپ به کمترین میزان ممکن برسد، با وجود این احتمال می‌روم که برخی از این‌ها نیز مشاهده شود. از این‌رو از استادان محترم، دانشجویان گرامی و کلیه پژوهشگران ارجمند تقاضا می‌کنم مؤلف کتاب را از راهنمایی‌های ارزنده خود محروم نسازند. در پایان از جناب آقای محسن طبعی مدیر انتشارات رشد و کلیه ویراستاران این انتشارات سپاسگزارم.

دکتر علی دلاور

۱۴۰۳